

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БЕРДНІК І. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент юридичного факультету,
завідувач кафедри
кримінального права та правосуддя
(Чернігівський національний
технологічний Університет)

УДК 159.942

**ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДІВ
СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

У даній статті розглянуто особливості суїцидальних проявів серед співробітників органів внутрішніх справ, а також шляхи проведення заходів щодо їх профілактики.

Ключові слова: суїцид, суїцидальна поведінка, соціальна дезадаптація, профілактика.

В данной статье рассмотрены особенности суицидальных проявлений среди сотрудников органов внутренних дел, а также пути проведения мероприятий по их профилактике.

Ключевые слова: суицид, суицидальное поведение, социальная дезадаптация, профилактики.

The article describes the features of suicidal behavior and conditions of its manifestation among police officers. The analysis of suicide prevention among police officers is given in this article.

Key words: suicide, suicidal behavior, social disadaptation, prevention.

Вступ. Високий рівень суїцидальної активності серед працівників органів внутрішніх справ України обумовлює необхідність пошуку ефективних заходів прогнозування, превенції та психопрофілактики аутоагресії. За даними МВС України, продовж 2006-2011 рр. в органах внутрішніх справ покінчили життя самогубством понад 305 працівників міліції. Цей факт викликає серйозне занепокоєння і потребує адекватної оцінки ситуації. Повністю виключити основні причини аутоагресії неможливо, оскільки вони соціальні за своєю природою, але розробити комплекс заходів щодо превенції суїцидальних ризиків необхідно і можливо.

Постановка завдання. Феномен самогубства розповсюджений у будь-яких верствах населення. Сфера органів внутрішніх справ (далі – ОВС) не є винятком. Балансування на межі нервово-психічних зривів досить часто призводить до порушення дисципліни та законності, пияцтва, а в низці випадків – до самогубства. Зокрема, за статистикою серед причин смерті працездатного населення в нашій країні суїцид посідає четверте місце, а в ОВС – третє.

Метою даної статті є визначення причин та умов суїцидальної поведінки працівників ОВС, розробка заходів, які сприяють зниженню суїцидальних проявів серед співробітників ОВС.

Результати дослідження. Суїцид (від англ. suicide) – це самогубство, що чинить людина у стані афекту, фрустрації, під впливом психічних аномалій. Суїцид – усвідомлений акт позбавлення себе життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за яких життя, як найвища цінність, втрачає сенс для конкретного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально-дестабілізуючих факторів [1, с. 5].

Попередження суїцидальної поведінки є важливим науковим і практичним завданням. Відповідно до сучасних вітчизняних концепцій, самогубство розглядається як наслідок соціально-психологічної дезадаптації особи в умовах мікроконфліктів, що переживаються нею. Згідно до цієї теорії, самогубство є одним з варіантів поведінки людини в екстремальній ситуації. Суїцидогенний конфлікт і самогубство можуть бути викликані реальними причинами (у здорових осіб), базуватися на певних патологічних рисах вдачі або бути результатом психічного захворювання.

Суїцид – наукова назва явища самогубства, яке на даний момент стає однією з найбільш актуальних соціально-психологічних проблем сучасного суспільства.

Самогубство (суїцид) – це акт позбавлення себе життя, під час якого людина робить цілеспрямовану і свідому спробу припинити своє існування.

Самогубство – це усвідомлене позбавлення себе життя. Суїцидальна поведінка – поняття більш широке і, крім суїциду, включає суїцидальні замах, спроби і прояви [2, с. 12].

До замахів відносять всі суїцидальні акти, що не завершилися летально з причини, яка не залежить від суїцидента (обрив мотузки, своєчасно проведені реанімаційні заходи тощо). Суїцидальними спробами вважають демонстративно-настановчі дії, за яких суїцидент частіше за все знає про безпеку акту, застосованого ним при спробі. До суїцидальних проявів відносять думки, вислови, натяки, які, проте, не супроводжуються жодним діями, спрямованими на позбавлення себе життя.

Навмисне самопошкодження – це акти особи, які спричиняють шкоду здоров'ю, але не спрямовані за подіяти смерть.

Таким чином, суїцидальна поведінка є одним з видів загальноповедінкових реакцій індивіда в екстремальних ситуаціях по всьому діапазону діагностичних варіацій — від психічної норми до вираженої патології.

Зазвичай до суїцидальної поведінки відносять завершені самогубства, суїцидальні спроби (або парасуїцид) і наміри здійснити самогубство.

Виділяють наступні форми самогубств: завершений суїцид, незакінчений суїцид, розширений суїцид.

На сьогоднішній день суїцид як загальноповедінкова реакція став поширеним серед працівників ОВС від 25 до 45 років.

Основною детермінантою суїцидальної поведінки працівників ОВС, як зазначає В.С.Медведев, є соціально психологічна дезадаптація особистості [5].

Дослідження доводять [3, с. 155; 4, с. 220; 5, с. 62], що феномен суїциду часто пов'язаний з психологічною кризою. Таким чином, у випадку суїцидальних проявів, кризою є емоційний стан людини, який може виникнути в ситуації, коли особистість на шляху задоволення своїх життєво важливих потреб натрапляє на перешкоди, які людина відомими їй способами усунути не може. Тому психологічну кризу необхідно розглядати як порушення внутрішнього емоційного балансу, що виникає під впливом різного роду загроз, що спричинені зовнішніми чинниками. Психологічний (душевний) біль є загальною прикметою важкого кризового стану. Особистість, яка переживає нестерпний душевний біль та прагне припинити його будь-яким способом, перебуваючи у кризовому стані вважає, що лише самогубство – це той єдиний спосіб, який вирішить всі проблеми. Водночас ці переживання у співробітників органів внутрішніх справ мають свої специфічні джерела і чинники, які доцільно розглянути більш детально [6, с. 42; 7, с. 96; 8, с. 25].

На підставі аналізу, який провели органи виконавчої влади, основними причинами самогубств громадян України можна назвати економічні та соціально-побутові.

Враховуючи специфіку роботи працівників органів внутрішніх справ, можна стверджувати, що на них негативно впливають напруженість і екстремальність їх професійної діяльності.

За результатами вітчизняних та зарубіжних досліджень встановлено, що професійна діяльність міліціонера (поліцейського) за своєю стресогенністю посідає друге місце після професії шахтаря в переліку 35 найпоширеніших ризиконебезпечних спеціальностей, оцінюється в 7,7 бала за 10-бальною шкалою. Для порівняння: стресогенність роботи пожежного оцінюється в 6,3 бала, військовослужбовця – в 4,7 бала.

В процесі професійної діяльності співробітників ОВС виникає психологічна та емоційна напруженість, яка обумовлюється різними негативними чинниками: ризик для життя та здоров'я; значне фізичне та психологічне навантаження; необхідність застосування вогнепальної зброї; відсутність достатнього часу на прийняття рішень та аналізу ситуації; можлива помста з боку правопорушників та злочинців за виконання професійних дій; виникнення різного роду конфліктних ситуацій під час службової діяльності; постійна протидія з боку правопорушників та злочинців; висока відповідальність за результати та наслідки роботи.

Кожний з цих чинників та їх сукупність негативно впливають на особистість працівника правоохоронних органів, в результаті чого відбувається руйнування його соціально-психологічного благополуччя, виснажуються захисні функції організму й психіки, виникають розлади психогенного характеру аж до розвитку психосоматичних та психічних захворювань.

Отже, з метою мінімізації впливу негативних чинників на життя та здоров'я працівників, зменшення випадків травматизму та смертності в ОВС необхідно вишукувати шляхи для вирішення цих проблем.

На ситуацію, що склалася в органах внутрішніх справ, в першу чергу, може вплинути скоординована робота керівників підрозділів, фахівців апаратів роботи з персоналом, структурних підрозділів психологічного та медичного забезпечення, а також належна організація психопрофілактичної роботи в ОВС в цілому.

Підвищена вірогідність суїцидальної дії характеризується особливим психічним станом, це відбувається в період часу від виникнення суїцидальних задумів і переживань до їх реалізації, який має назву передсуїцид.

За специфікою службової діяльності в органах внутрішніх справ України найбільше суїцидальних проявів зафіксовано серед працівників Державної служби охорони. Далі йдуть працівники карного розшуку, ППСМ та військові частини внутрішніх військ, найменше випадків суїциду серед працівників чергових частин, слідства та керівництва органів внутрішніх справ.

У результаті проведеного аналізу фахівцями Центру практичної психології департаменту роботи з персоналом МВС України було встановлено, що протягом останніх років самогубства співробітників ОВС мали місце внаслідок наступних причин: соціально-побутових, які пов'язані з негараздами у сімейних та любовних стосунках; зловживання алкоголю, надмірна психологічна вразливість працівників, ігрова залеж-

ність, порушення дисципліни, значні боргові зобов'язання; низький рівень вивчення кандидатів на службу та їх рідних, намагання усунути некомплект в посадах будь-якою ціною; неналежна увага з боку керівного складу до підлеглих, особливо проблем молодих працівників, незнання ситуації в сім'ях, а також неналежне реагування на виявленні факти вживання спиртних напоїв й ігрову залежність підлеглих, несвоєчасність профілактичних заходів і незнання шляхів вирішення виявлених конфліктних ситуацій [1, с. 6].

Проте ці окреслені причини стають актуальними лише за умов певних конфліктів, які утворюються з двох або кількох різноспрямованих тенденцій і сприяють переходу особистості в фазу повної соціально-психологічної дезадаптованості. Сприяють суїцидальну поведінку працівників органів внутрішніх різні види конфліктів. За умов внутрішньоособистісного конфлікту обидві сторони перебувають ніби всередині особистості (бажання і можливість, прихильність і розчарування тощо). За умов зовнішнього конфлікту одна із його складових тенденцій розміщується поза індивідом і являє собою елемент зовнішньої ситуації, яка гальмує задоволення потреби (вимога, заборона та ін.). Іноді конфлікт має змішаний характер.

Конфлікти, які виникають під час службової діяльності, накладають на співробітників свій негативний відбиток. Але, в першу чергу, не самі конфлікти ускладнюють діяльність правоохоронців, а деякі наслідки поведінки у конфліктній ситуації: ворожість, страх, інтриги, погрози. В разі, якщо вищевказані переживання надмірно інтенсивні і тривалі, у людини може виникнути й закріпитися стійка оборонна реакція.

Отже, коли співробітник органів внутрішніх справ усвідомлює конфліктну ситуацію як дуже значущу, при цьому свої можливості по її вирішенню та подоланню оцінює як недостатні, переживає почуття безнадії, то в результаті цього він обирає суїцидальні дії, які, на його думку, є єдиним можливим виходом. Ситуація набуває характеру суїцидонебезпечної.

Конфлікти, що можуть призводити до суїцидального ризику серед працівників органів внутрішніх справ можна розподілити на певні групи:

1. Конфлікти, що обумовлені специфікою службової та професійної діяльності: труднощі, які виникають в результаті виконання конкретного службового завдання, індивідуальні труднощі адаптації молодого працівника до нових умов службової діяльності; міжособистісні та службові конфлікти в колективі та з керівництвом підрозділу.

2. Конфлікти, що обумовлені специфікою особистісно-сімейних взаємовідносин: розлучення, зрада коханої людини, нерозділене кохання; важка хвороба або смерть близьких; інтимно-сексуальні конфлікти.

3. Конфлікти, що пов'язані з антисоціальною поведінкою: страх перед кримінальною відповідальністю; загроза соціальному статусу, втрата престижу та авторитету серед колег, у зв'язку з антисоціальним вчинком.

4. Конфлікти, що пов'язані зі станом здоров'я: хронічні, соматичні захворювання; фізичні недоліки, що (можливо суб'єктивно) сприймаються як недоліки (особливості зовнішності, дефекти мовлення тощо).

З метою запобігання суїцидальних проявів керівному складу ОВС необхідно уникати наступні помилкові дії в керівництві персоналом:

1. В сфері порушення трудового законодавства: порушення конституційних прав людини на відпочинок (зменшення кількості вихідних днів, наднормова робота працівника після добового наряду, тощо); зловживання керівником особистим часом підлеглого (збільшення тривалості робочого дня працівника понад встановлені законодавством норми); порушення порядку прийому та звільнення зі служби, перешкоджання в переміщенні та підвищенні посади.

2. В сфері порушення службової етики: неповага до підлеглих, зверхність, грубість, приниження гідності; порушення прав підлеглих; обман підлеглих і приховування інформації, що викликає у них стан невизначеності; невиконання обіцянок та недотримання слова; зловживання службовим становищем (нав'язування позаслужбових доручень); нетерпиме ставлення до думок підлеглих, необгрунтована критика на їх адресу та, навпаки, утиск критики на власну адресу.

3. Несправедлива оцінка підлеглих з боку керівника: занижене встановлення посадового окладу; помилкове застосування заохочень та покарань; неконструктивна, несправедлива критика підлеглих та хворобливе ставлення до їх авторитету; неналежний розподіл обсягу роботи між підлеглими; запрошення фахівця зі сторони, коли є свої кандидати на вищу посаду.

З метою запобігання та зменшення ризиків виникнення суїцидальних проявів серед особового складу органів внутрішніх справ необхідно проводити відповідні психопрофілактичні заходи, які також спрямовані на збереження й відновлення соціально-психологічного благополуччя та здоров'я працівників ОВС.

Психопрофілактичні заходи в системі органів внутрішніх справ повинні плануватись та здійснюватись на п'яти рівнях: організаційно-нормативному, просвітницькому, психологічному, лікувально-профілактичному та науково-методичному.

Під час організації та реалізації заходів психопрофілактичної роботи всі посадові особи, які задіяні в цьому процесі зобов'язані дотримуватись конфіденційності отриманих даних та виключити можливість несанкціонованого розголошення інформації.

Отже, суїцид – це один з проявів аутоагресивної поведінки, це навмисне самоушкодження зі смертельним фіналом. Суїцидальна поведінка зумовлена цілою низкою причин і чинників, котрі діють інтенсивно та в нерозривній єдності. Чітко визначеної класифікації соціально-психологічних причин самогубств нема й не може бути, оскільки в кожному окремому випадку вони стають індивідуальними й неповторюваними в чистому вигляді в інших випадках.

Висновки. Таким чином, зниженню суїцидальної активності серед працівників ОВС сприяє:

1. Розробка і впровадження в практичну діяльність ряду нормативних документів МВС України, які регламентують порядок здійснення профілактичної роботи. Необхідність постійної уваги керівництва МВС України до питання профілактики випадків самогубства серед підлеглих, а також належна реалізація заходів психопрофілактичного і виховного впливу на місцях, періодичний аналіз нагальних проблем, причин їх виявлення, пошуки ефективних форм та методів роботи з персоналом.

2. Спільна робота, яка спрямована на профілактику самогубств, працівників усіх зацікавлених служб, зокрема: керівництва органів і підрозділів внутрішніх справ, структурних підрозділів служби психологічного забезпечення, центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору відділів (служб) охорони здоров'я ГУМВС, УМВС, фахівців відомчих вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України.

3. Забезпечення якісного професійного відбору (в тому числі – медичного та психологічного) кандидатів на службу в органи внутрішніх справ та навчання у вищих навчальних закладах МВС України, створення належних матеріально-технічних умов для його проведення. Вжиття заходів, які спрямовані на покращання матеріально-технічного та фінансового забезпечення працівників органів внутрішніх справ.

4. Проведення профілактичних заходів серед працівників органів внутрішніх справ, з метою виявлення осіб схильних до девіантної поведінки, суїцидального ризику, здійснення відповідних заходів впливу до них і своєчасне надання соціальної, психологічної, медико-реабілітаційної допомоги тощо. Запровадження анонімного тестування, з метою вивчення умов проходження служби працівниками органів внутрішніх справ, стану соціально-психологічного клімату в колективах працівниками апаратів роботи з персоналом, підрозділів державного нагляду за охороною праці та служби психологічного забезпечення МВС України, а також вжиття керівництвом органів та підрозділів внутрішніх справ дієвих заходів щодо усунення виявлених недоліків.

5. Проведення відповідного навчання працівників органів внутрішніх справ навичкам безпечної поведінки в системі професійної підготовки та вищої освіти, а також впровадження новітніх форм психологічної підготовки персоналу, зокрема тренінгів. Залучення до проведення профілактичних заходів з особовим складом представників громадських, ветеранських організацій, медичних працівників, священнослужителів.

Список використаних джерел:

1. Тимченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики). автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Тимченко О.В. – Х., 2003. – С.5-8.

2. Плюс-минус жизнь: социально-психологические аспекты проблемы суицида / сост. Л. Сладков. – М., 1990. – С.12-16.

3. Александров Ю.В. Вопросы профилактики суицидального поведения / Ю.В.Александров // Пути дальнейшего совершенствования деятельности органов внутренних дел. – К., 1979. – С. 155-160.

4. Гриценко В.В. Поняття самогубства як роду смерті / В.В.Гриценко, А.П.Тіщенко // Науковий вісник УАВС. – 1997. – № 2. – С. 220-224.

5. Медведєв В.С. Суїцид та професійна деформація працівників органів внутрішніх справ / В.С.Медведєв // Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика : Зб. наук. праць / За ред. С.І. Яковенка. – К: КІВС, 2000. – С. 62-64.

6. Амбрумова А.Г. Анализ суицидальной активности сотрудников органов внутренних дел / А.Г.Амбрумова // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 1999. – № 1 (5). – С. 42-52.

7. Нарижный Ю.А. Суициды и меры по их предупреждению среди сотрудников ОВД / Ю.А.Нарижный // Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика: Зб. наук. праць / За ред. С.І. Яковенка. – К: КІВС, 2000. – С. 96-99.

8. Психологічна профілактика суїцидальної поведінки співробітників органів внутрішніх справ: Методичні рекомендації. – К: НАВСУ, 2000. – 64с.

